

DÉNESI TAMÁS

BALATONFÜRED LEVÉLTÁRI FORRÁSAI A PANNONHALMI BENCÉS FŐAPÁTSÁG LEVÉLTÁRÁBAN

Az Árpád-kori kezdetek óta Füred legnagyobb birtokosa a Tihanyi Apátság volt. Ezért az apátság levéltárában nagy számban található a település történetére vonatkozó dokumentumok. Mivel a Tihanyi Apátság „rég” iratanyagát a 18. század eleje óta a Pannonhalmi Főapátság Levéltára őrzi, majd később a 18. században keletkezett iratok is a rend központjába kerültek, a Füred középkori és korai újkor történetére vonatkozó dokumentumok feltáráshoz a kutatóknak mindenképpen el kell látogatniuk Pannonhalmára. Többek között a Tihanyi Apátság régi levéltárában található az az 1211-es összeírólevél – és ennek fogalmazványa –, amely először tesz hiteles említést Füred és több más Balaton-parti település létezéséről. Az időrendi sorozat (*Capsarium*, 1055–1700) számos oklevele mellett a 18. századi anyag (*Fasciculi actorum antiquiorum*) 37 fasciculusának többsége tartalmaz Füredre vonatkozó iratokat, a 11. fasciculus pedig kifejezetten Füred birtokkal és a Savanyúvízzel kapcsolatos dokumentumokat őrzi (*Possessio Füred cum Acidulis*). A 33. csomó a tihanyi uradalom bor- és gabonadézsma-jegyzékeit tartalmazza, benne a füredi dézsmaalajstromokkal (*Acta nonalia decimaliaque frugum, vini etc.*). A kutatást könnyíti, hogy a *Capsarium* és a *Fasciculi* sorozathoz latin nyelvű regeszták találhatóak a 19. században készült *Extractus actorum...* II. kötetében. A pannonhalmi levéltárban külön sorozatot alkot az apátságok 18. századi gazdasági iratainak gyűjteménye. Az ebben található tihanyi számadáskönyvek néhány Füreddel kapcsolatos bejegyzést is tartalmaznak.

A II. József által rövid időre feloszlott bencés rend 1802-ben újra birtokba vette Tihanyt. Másfél évszázad után, 1950-ben újabb feloszlás szórta szét a tihanyi közösséget. Az apátság újkori levéltári anyagának nagyobbik része ekkor került a Veszprém Megyei Levéltárba, azonban néhány irategyüttes Pannonhalmán kapott elhelyezést (Tihanyi Apátság Levéltára, *Acta Recentiora*). Füred birtoklása miatt a nagyrészt az apát hivatalos levelezését magába foglaló *Időrendi sorozat*, illetve a tihanyi *Konventgyűlési jegyzőkönyvek* (1928–1950) számos adalékot tartalmaznak a településsel kapcsolatban (pl. az új hajókikötő, a 71-es számú út és a víz- és csatornamű megépítése, a bencés lelkészség vagy az izraelita imaház ügye, több villatelek

eladása, a világháború utáni viszonyok). Ugyanitt külön dobozba rendezték a Balatonfüred községre vonatkozó iratokat, amelyek nagyobb része a gyógyfürdőre és különféle anyagi ügyekre vonatkozik (1932–1949), kisebb része a kápolnáról szolgáltat adatokat. Szintén ebben a dobozban található a páratlan forrásértékű, éppen ezért a szakirodalom által már többször idézett és a közeljövőben kiadásra kerülő *Panaszok, javítások s szépítések jegyzőkönyve*, röviden *Panaszokönyv*, amely 1836–1840 közötti bejegyzéseket tartalmaz.

A 19. század második felében a bencés gazdaságirányítás Pannonhalmra központtal egyre centralizáltabb lett. A fürdőtelep reformkori fejlődése miatt Füred is fokozottabb érdeklődést váltott ki a rend központjában. Ez az egyik oka annak, hogy a Pannonhalmi Főapátság iratanyagában is bőséges Füreddel kapcsolatos újkori dokumentáció található. A rend központi irányításának iratai között legfontosabb az iktatókönyvekkel és azok mutatóival ellátott *Főapáti Levéltár* (a Főapáti Hivatal levelezése). A különböző döntések, így a gazdasági döntések előkészítésének és háttérének megértéséhez becses források a *Káptalani iratok* (főleg jegyzőkönyvek, 1811–1988), a pannonhalmi *Konventgyűlések jegyzőkönyvei* (1816–1985; 1841–1892 között tárgymutatóval) és a vezető hivatalokat betöltő és választott szerzetesekből álló *Dékántestület gyűléseinek jegyzőkönyvei* (1919–1944). A főapátság *Gazdasági Levéltárában* található különböző gazdaságirányítási szervek – *Gazdasági Tanács* (jegyzőkönyvei: 1927–1944), *Tiszti szék* (jegyzőkönyvei: 1816–1944) – iratanyaga szintén számos füredi vonatkozású irategyüttest tartalmaz. Így az utóbbi jegyzőkönyvek és a Főapáti Hivatal levelezése a kutatók számára minden lényeges, a rend vezetése elé kerülő üggyel kapcsolatban megkerülhetetlen források. A főapátság és az apátságok birtokainak az 1802-es visszaállítás utáni anyagát 90 fasciculusba csoportosították, így alakítván ki az *Acta recentiora* néven ismert és 1880-ig terjedő sorozatot. Ennek 17. fasciculusa tartalmazza a Füreddel (*cum Acidulis*) kapcsolatos iratokat (terjedelme 2 doboz, évköre: 1802–1864). A főleg levelezést (jelentős részük Oesterreicher Manes József fürdőorvosra vonatkozik), kontraktusokat, jelentéseket, tervezeteket, leltárakat és költségvetéseket őrző fü-

redi anyag kutatását megkönnyíti, hogy a sorozathoz az egyes iratok regesztáit tartalmazó segédlet is készült *A Fasciculi recentiores kivonata* címmel. A későbbi iratok a főapátság Gazdasági Levéltárában találhatóak. Ezek között fontos megemlíteni a „nagy per” dokumentációját. Hajdú Tibor főapát 1917-ben 50 éves bérleti szerződést kötött a Balatonfüred Gyógyfürdő és Forrásvízvállalat Rt-vel. Ezt a szerződést később a főapátság megpróbálta felbontani. Az 1935-ig elhúzódó per végén a rend visszakapta a gyógyfürdőt. A „nagy perrel” kapcsolatban igen gazdag dokumentációt őriz a levéltár: tervrajzokat, szakértői véleményeket, statisztikákat, leltárakat stb.

Pannonhalma 19. század közepétől megfigyelhető Füred iránti fokozottabb érdeklődése mellett az a tény is gazdagította levéltárunknak a balatoni fürdőtelepre vonatkozó dokumentációját, hogy a fürdőigazgatóság töredékes iratanyaga az 1949-es államosításkor Pannonhalmára, a Gazdasági Levéltárba került. A 19. század első évtizedeiben a rend bérbe adta a gyógyfürdőt, majd a gazdaságosabb irányítás miatt saját kezelésébe vonta. 1835-ben Écsy László személyében fürdőfelügyelőt helyezett Füredre. A gyógyfürdőt 1867-ben kivették az uradalmi igazgatás szervezetéből és üzleti vállalkozásként működtették tovább, amelybe hitelfelvétellel jelentős összeget fektettek. Mindezt Écsy László elgondolásai alapján vitték végbe, akit ebben az évben fürdőigazgatóvá léptették elő. 1889-es nyugdíjazása után szerzetesek töltötték be a fürdőigazgatói hivatalt, 1917-ig. A fürdőigazgatóság levéltárának egy része tehát Pannonhalmára került. Ebben lényegében megtalálható a teljes korszak fürdőigazgatói levelezése (iktatókönyvek csak az 1896–1918 közötti évekből). Az 1936–39 és 1946–47 között fürdőigazgatóként működő és mindent nagyon pontosan dokumentáló Gácser Kalazant levelezését két külön dobozban őrzik. A pannonhalmi irányítás kezdeteihez fontos forrás a *Savanyúvíz felügyelői jegyzőkönyv* (1835–1853), a későbbi idők gazdálkodásához a fürdőigazgatóság, illetve a fürdőintézet pénztár- és számadáskönyvei. A vendég-

forgalom rekonstruálásához alapvető dokumentumok a *Füredvendégek főkönyvei* (1854–), a *Vendégkönyv* (1856–62, 1897–1914), a *Füredintézeti szobabevételek* (1889–1895–1914, 1943–44), illetve a *Szobaasszony könyvek* (1894–1902). Építési naplók, (fürdő)leltárkönyvek és éttermi főkönyvek mellett az 1895–1899 között rendezett Anna bálók elszámolásai csakúgy megtalálhatók itt, mint a fürdőben elszenvedett második világháborús károokra vonatkozó iratok. Ziskay Antal, a szerzetesrend főügyészének, majd jogi igazgatójának egy doboznyi irata szintén Balatonfüreddel kapcsolatos (sétány, hajózás stb.). A gyógydíj beszedésére, kezelésére és felhasználására 1855-ben alakult Fürdőbizottság jegyzőkönyve a Veszprém Megyei Levéltárban található, de a hozzá tartozó számadási okmányok Pannonhalmára kerültek (*Gyógydíj és zenedíj számadások* 1858–1908, *Gyógy- és zenedíjpénztári bevételi-kiadási napló* 1897–1908). A füredi bencés lelkészség (expositura) jegyzőkönyve (1833–1874) többek között Jalsovics Aladár bencés feljegyzéseit és az 1869–1874 között Füreden kereszteltek anyakönyvét tartalmazza.

Vaszary Kolos pannonhalmi főapát, majd esztergomi érsek hagyatékának egy része a pannonhalmi levéltárban található. A bencés rendtől vásárolt füredi ingatlanon felépített villájára vonatkozó iratok és annak Czigler Győző által készített tervrajzai ebben a hagyatékban lelhetők fel, a villa későbbi történetével kapcsolatos dokumentáció azonban a Gazdasági Levéltárba került. A levéltár tervtárában néhány további füredi terv- és helyszínrajz található, emellett a levéltártól független fotótár számos balatonfüredi fényképet őriz a 20. század első feléből.

A Pannonhalmi Főapátság Levéltárának Balatonfüreddel kapcsolatos gazdag iratanyagát már sokan kiaknázták, azonban e levéltári források mindez idáig legteljesebb feldolgozása és kiadása az Erdélyi László és Sörös Pongrác szerkesztésében száz éve megjelent *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* című rendtörténet 10. és 11., „tihanyi” kötetében található.

A Pannonhalmi Bencés Főapátság